

Forfatteren er redaktør ved Jysk Ordbog

Inger Schoonderbeek Hansen:

Dialektalt skriftsprog – Rikke Thomsens *Mojn Når Vi Komme*

St.St. Blicher gjorde det. Jeppe Aakjær gjorde det. Niels Hausgaard gjorde det. Allan Olsen gjorde det. Rikke Thomsen gør det: skriver på dialekt!

Da Blicher skrev på dialekt i *E Bindstouw* (1842), var det et litterært nybrud. Før i tiden blev dialekt nedvurderet, og dialekt i litteraturen (fx sjældent hos Holberg) blev udelukkende brugt til latterliggørelse af den person, der talte det. Romantikken blev imidlertid startskuddet for fokus på modersmål og ikke mindst dialekt, der indeholdt flere karakteristiske træk, som kunne føres langt tilbage til et fælles, nordisk sprog. For Aakjær var det igennem fjandbomålet, bl.a. anvendt i *Af gammel Jehannes hans Bivelskistaarri* (1911), han kunne udtrykke den særlige sindsstemning hos almindelige mennesker, der levede ude på landet, langt væk fra storbyen København, hvor den litterære elite havde taget sit, måske, mere bekvemme ophold. Aakjær er eksemplet på det folkelige gennembrud.

I moderne tid findes der stadig forfattere, sangskrivere og andre, der er opsatte på at give deres dialekt, det sprog, der står deres hjerte nær, en skriftlig form. Dialektforeninger som Alsingergildet, Foreningen Thybomål (se Arboe 2014) og Æ Synnejysk Forening er gode eksempler på det (se forrige artikel ”Synnejysk å skrift”). Som regel arbejdes der (ihærdigt!) med at give dialekt en passende skriftlig form af konserveringshensyn: Hvis en dialekt har et skriftsprog, ligesom standardsproget, så har den bedre betingelser for at overleve den stærke standardisering, som har fundet sted i Danmark siden Anden Verdenskrig (fx fremstillet i Pedersen 2009). Sangskrivere

som Hausgaard, Olsen og Thomsen vælger snarere at skrive på deres respektive dialekt, fordi de på den måde bedst er i stand til at udtrykke deres, og publikums, inderste følelser.

Det er dog ikke uproblematisk at give en hvilken som helst dialekt en skriftlig form (se forrige artikel). Heller ikke dansk retskrivning blev jo skabt over en nat. Der gik faktisk mange århundreder før det var afgjort, *hvilken* dansk variant, skriftsproget skulle bygge på; derefter kunne grammatikere diskutere, *hvilken form* dansk retskrivning skulle tage, og endelig, *hvordan* den officielt anerkendte retskrivning skulle publiceres (ordbøger eller retskrivningsordbøger) (jf. Galberg-Jacobsen 2010).

Den variant af dansk udtale, der fik mest prestige, og som dansk retskrivning blev bygget på, var københavnsk¹, eller det sprog, der taltes af gode, veluddannede mænd (!) i hovedstaden (jf. Syv 1685:217). Det afspejler også den måde, det danske samfund er opbygget på: København blev meget tidligt det magtcentrum, hvor alt udgik fra, inkl. sprogets standardisering (jf. Pedersen 2009:41 f.). Det er stadig det sprog, de unge orienterer sig efter (Jensen, Kristiansen & Maegaard 2015:58-62), til trods for at holdningen til dialekt i dag umiddelbart er positiv, i hvert fald når sprogbrugere bliver spurgt direkte om det. Sønderjysk indtager her en positiv særstilling (Monka 2014).

Rikke Thomsen – *Omve'n Hjemve* (2019)

Allernyeste bud på dialektalt skriftsprog er sanger-sangskriver og guitarist Rikke Thomsen fra Blans i Sønderjylland (i dag Sønderborg Kommune), hvor hun boede 1990-2007, og hvor hun også gik på efterskole. Rikke modtog 15. september i år Modersmål-Prisen som yngste modtager nogensinde. Tidligere modtagere var bl.a. Hendes Majestæt Dronning Margrethe, sangskriver-sanger Steffen Brandt og journalist-fortæller Søren Ryge Petersen. Rikke fik prisen for sin indsats for sønderjysk dialekt. Prisen blev overrakt på (efter modtagerens eget ønske) Eckersberg Friskole i Blans, hvor Rikke fik sine første, skelsættende musikalske input. Modersmål-Selskabet skriver på deres hjemmeside:

¹ For alternative løsninger se Sørensen 2007.

Rikke Thomsen er vist den første der udgiver et album på sønderjysk. Mange har allerede rost hendes sang og guitarspil, men Modersmål-Prisen tildeles også fordi hun synger på den sønderjyske dialekt. Albummet *Omve'n Hjemve* viser at Rikke Thomsen ikke kun er en erfaren musiker, men også en følsom digter som ikke kun er blevet modtaget med åbne arme i Sønderjylland, men også i Nordjylland hvor hun bor og er uddannet.²

Cd'en *Omve'n Hjemve* indeholder seks sange sunget på sønderjysk bl.a. om kærlighed til hjemstavnen: *Omve'n Hjemve; Åltins Koldt i København; Hvem Sku' Ha' Troij?; Det er Søjn, Marie Schöne; Mojn Når Vi Komme (Mojn Når Vi Gæ); En Goij Mand Som Dæ*. Det var sidste sang, som blev startskuddet for at skrive sange på sønderjysk, hvilket for Rikke var helt oplagt, da *æ sproch* jo er hendes modersmål, det hun kan udtrykke sig allerbedst på. *En Goij Mand Som Dæ* 'en god mand som dig' skrev Rikke til sin morfars 40-års jubilæum hos Falck i 2014, og den skulle være på sønderjysk, for det er *æ sproch*, hun taler med både sin morfar og mormor, som også i dag bor i Sønderjylland. Rikke fortæller, at det tog hende 10 minutter at skrive sangen, der kom lige fra hjertet. Men at sangen fik den virkning, den fik, havde hun ikke kunnet forestille sig. Resten af sangene på cd'en skrev Rikke i forbindelse med sit speciale på Det Jyske Musikkonservatorium i Aalborg, hvor hun på et lille halvt år tilføjede de øvrige fem sange på sønderjysk. Hun udarbejdede musikken, fik produceret cd'en og skrev specialet, som hun forsvarede i slutningen af april 2019. Cd'en blev vel modtaget af bedømmerne, og senere også anmelderne, ikke mindst Modersmål-Selskabet.

Som nævnt er det for Rikke en selvfølge at synge på sønderjysk, og det var hende magtpåliggende at skrive sange og tekster, hvor sønderjysk blev brugt til at udtrykke alle livets facetter ofte serveret med humor og et (sønderjysk) glimt i øjnene, ikke mindst *Mojn Når Vi Komme*. Sangskrivningen foregår stort set på samme måde, som

² <https://www.modersmaalselskabet.dk/prisoverraekelse-2019/>. I år genudgiver selskabet sin årbog fra 2002, *Dialekter sidste udkald?*, nu med ny titel: *Dialekter i rigt mål* (jf. selskabets hjemmeside).

da Rikke skrev sine engelsksprogede sange; det er musikbidder og tekst, der flyder sammen fra hver sin side. Kladder på et stykke papir, renskrivningen følger senere. Det er det sønderjyske, det mundtlige sprog, der 'fører an', dvs. det skrives ned, som det lyder, uden eksplicit fokus på konsekvens eller 'rigtighed' – omend rigtighed i forhold til det særligt sønderjyske sættes højt, og afprøves undervejs. Det er nogle af de overvejelser, Rikke fortalte om, da jeg interviewede hende her på Centret om, hvordan hun arbejder med sine sønderjyske tekster. Hvad lægger hun vægt på? Hvordan omgås hun de forskellige sønderjyske varianter? Har hun et sprogligt forbillede?

Det er *Mojn Når Vi Komme (Mojn Når Vi Gæ)*, der bringes i sin fulde længde her, og som jeg i næste afsnit vil beskrive nogle sproglige detaljer fra. Sangen kan høres på YouTube.

Vers

Hvor komme Æ fra?

ja, nå ska do hø'r

når do komme te Kolding – bliv ve me å kør'.

Sinne me æ vinne,

taj å se u engang

Æ do tumpe det æ kønt i Synnejylland

Bro

Vi æ alle først for når I tøs I ve langs ...

men det æ hee I kør forbi

når I ska ned eve æ græns

Omkvæd

Vi saje mojn når vi komme – mojn når vi gæ

hvis do it hæ hø' 'et fø, hør do 'et hee

fra Tønder til Blans, Nordborg til Gråsten

vi saje mojn når vi komme

og mojn når vi gæ

Vers

Hvor komme Æ fra

nej, Æ æ alle i tvivl

man ka' kun hør hjem ét staj i æ liv

Æ lukke æ øjn – gæ frem å tebach

Og smil for mæ selv til min barndomsgæ.

Omkvæd

Vi saje mojn når vi komme
mojn når vi gæ...

C-stk.

Do ka høre Æ slæ æve
så snart Æ æ hjem.
For ja, do dansk sproch,
do æ min moues stem

Omkvæd

...

Omve'n Hjemve

Mojn Når Vi Komme fra cd'en *Omve'n Hjemve* (2019). Tekst/Musik: Rikke M. Thomsen. (Trykt med Rikkes accept).

Rikke Thomsens sønderjyske skriftsprog

Rikke skriver sine sønderjyske sangtekster ned efter det fonematiske princip (jf. Jervelund 2007:11), hvor hver sønderjysk lyd svarer til et skrifttegn (se forrige artikel). Det ses fx, når hun skriver *do* 'du' (første vers, linje 2), der svarer til en almindelig jysk udtale [*do*] (jf. Jysk Ordbog **du**¹); *alle* 'aldrig' (Bro, linje 1), der udtales i yngre sønderjysk [*ˈaɫə*] (jf. Jysk Ordbog **aldrig**); *hee* 'her' (Bro, linje 2) med den sønderjyske udtale [*ˈhæː(r)*] (jf. Jysk Ordbog **her**¹), og *g*'et i 'sprog' udtales jo på ægte sønderjysk med [*ch*], *sproch* 'sprog' (C-stk., linje 3).

Andre principper end den lydrette gengivelse spiller imidlertid også ind (jf. forrige artikel), og det skyldes bl.a. vores lange skoletid og hårde træning i at følge de officielle retskrivningsregler (jf. Jervelund 2007:11). Af den grund skriver Rikke formentlig *hjem* (Vers 2, linje 3) med *h*, selvom *h*-et på sønderjysk, som på rigsdansk, er stumt: [*jæm*] (jf. Jysk Ordbog **hjem**¹). Konjunktionerne 'og' og 'at' (sidstnævnte optræder også som infinitivpartikel) skriver hun i reglen henholdsvis *og* (Omkvæd, linje 5) og *å* (Vers 1, linje 5), til trods for at begge småord udtales [*å*].³ Æ svarer både til præsensformen 'er', fx *det æ kønt i Synnejylland* 'det er smukt i Sønderjylland' (Vers 1, linje 6), til

³ På ældre dialekt kan 'at' som konjunktion dog udtales som [*a*], jf. Jysk Ordbog **at**¹.

foranstillet artikel, fx *eve æ græns* 'over grænsen' (Bro, linje 3), og til pronomenet 'jeg', som hun dog vælger at skrive med stort, *Æ*, fx *Hvor komme Æ fra?* 'hvor kommer jeg fra?' (Vers 1, linje 1). Rikke synes, det giver god mening at skrive stort *Æ* for den særligt sønderjyske brug af 'jeg' (som de deler med thyboerne). Også det helt vokaliserede -r, dvs. [ə], er noget af en udfordring. Helt i overensstemmelse med sønderjysk skriver Rikke *komme* 'kommer' (Vers 1, linje 1) og *lukke* 'lukker' (Vers 2, linje 4), mens hun har beholdt -r'et fra rigsdansk ortografi i *hø'r* 'høre' (Vers 1, linje 2), og *kør* 'køre' (Vers 1, linje 3), så også en læser udefra bedre forstår teksten.

Sønderjysk er forskelligt fra øst mod vest og fra nord mod syd (se forrige artikel), og man kan derfor også se i Rikkens sange, hvor hun kommer fra, nemlig fra Sønderborg, eller, hvis man er en meget skarp lytter, fra Blans. Der er blandt sønderjyder, siger Rikke, godt kendskab til, hvor man kommer fra i Sønderjylland, selv med få kilometers afstand bruges *æ sproch* forskelligt. Fx ville Rikkens mormor, der er fra Als, til enhver tid skrive *e* som foranstillet artikel i sine sms'er til Rikke, mens Rikke fastholder sine *æ*'er foran substantiverne. I forhold til ældre sønderjysk er konjunktionen *væn* 'når' heller ikke at finde i Rikkens mere moderne sønderjyske tekst. Her hedder det derfor, som i rigsdansk, *når* i fx *Vi saje mojn når vi komme* 'vi siger mojn, når vi kommer' (Omkvæd, linje 1).

Rikkens udfordringer med det sønderjyske ligger i gengivelse af den særlige sønderjyske tonale accent (ved apokope), der dækker over en tabt stavelse, fx *hø'r* i *ja, nå ska do hø'r* 'ja, nu skal du høre' (Vers 1, linje 2). Også i tilfælde, hvor der er tale om enklise, dvs. sammensmeltning af et tryksvagt (små)ord og det foregående trykstærke ord, fx i *hvis do it hæ hø* 'et' 'hvis du ikke havde hørt det' (Omkvæd, linje 2), svarende til [¹*hø* ət]. Det pudsige er så, at de sønderjyske tonale accenter let bliver væk i sangenes toner, det er vanskeligt at få dem med: fx *min mouses stem* 'min moders stemme' (C-stk., linje 4) og *tebach* 'tilbage' (Vers 2, linje 4).

Efterhånden som Rikke arbejder mere og mere med sangteksterne, ikke mindst i forbindelse med en udgivelse (med noder) til skolebrug, ønsker hun at være mere konsekvent i sit sønderjyske skriftsprog. Det er især sønderjyderne, der er meget fleksible og accepterer både variation

og inkonsekvens, når de fx skriver sønderjysk på de sociale medier (Monka 2018). Forud for sin udgivelse af cd'en havde Rikke heller ikke for alvor sat sig ind i, hvordan man egentlig skriver sønderjysk; sangene skulle bare skrives fra hjertet, på hendes eget sønderjyske. I dag får hun sin inspiration fra bl.a. Asta Flyvholm Kjær fra Broager (ligeledes Sønderborg Kommune), der har oprettet hjemmesiden www.mojnasta.dk. Hun bruger stort set udelukkende sønderjysk i en skriftlig variant, der afspejler Rikkens sønderjyske rigtig godt. Variation skal der imidlertid være plads til, mener Rikke, fx i sine sms'er med familien og beskeder på Facebook.

Hvad betyder Rikkens indsats for det sønderjyske?

På mit spørgsmål til Rikke, om hun mente, at hendes brug af sønderjysk er med til at bevare dialekten, siger hun, at hun selv savnede sange på sønderjysk, der var seriøse, der afspejlede den måde, man taler med hinanden på i Sønderjylland – med den humor, der bruges, den beskedenhed og jyske ydmyghed, der manglede i eksisterende (lejligheds)sange. Seriøse sange på sønderjysk om sønderjysk, om at være sønderjyde (fx i storbyen København), om at være dansk. Rikke er ganske ydmyg over det bidrag til bevarelse af det sønderjyske, hun leverer (ikke mindst i forhold til Modersmål-Prisen!), og den succes hendes niche-cd har fået. Hun spiller for udsolgte sale både i Sønderjylland og andre steder i Danmark, men jo større verden bliver, desto vigtigere er det at høre til et bestemt sted. Hun håber sproget kan overleve på den måde, så sønderjyder kan blive ved at kunne høre, hvor præcist folk kommer fra, når de taler *æ sproch*. For Rikke kalder sønderjysk *æ sproch* (og *min mous stem* 'modersmålet' (C-stk., linje 4)) og ikke 'bare' en dialekt.

Litteratur

- Arboe, Torben (2014): Nyt dialektforum: Foreningen Thybomål. I: *Ord & Sag* 34:53. <<http://jysk.au.dk/publikationer/indhold26/#bind34OS>>
 Blicher, St. St. (1842): *E Bindstouw. Fortællinger og Digte i jydske Mundarter*.

- Jacobsen, Henrik Galberg (2010): *Ret og skrift. Officiel dansk retskrivning 1739-2005*. Bd. 1-2 (Dansk Sprognævns skrifter 42). Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Jensen, Torben Juel, Tore Kristiansen & Marie Maegaard (2015): Sprogforandring og sprogholdninger I: *Hvad ved vi nu – om danske talesprog?* Frans Gregersen & Tore Kristiansen (red.). København: Sprogforandringscentret:58-62. <<https://dgcss.hum.ku.dk/aarsberetninger/2015/>>
- Jervelund, Anita Ågerup (2007): *Sådan staver vi – om ortografi og stavefejl*. København: Dansk Sprognævn & Dansk lærerforeningens forlag. <<https://dsn.dk/udgivelser/andre-udgivelser-1/andre-udgivelser-1/Saadan.staver.vi.pdf>>
- Monka, Malene (2014): Sproget afhænger af stedet – om sprogforandring i virkelig tid i Jylland. I: *Maal og Minne* Nr. 2:92-130.
- Monka, Malene (2018): Sociolingvistik – Dialektbrug på tværs af online- og offline tekst. I: *Sociale medier og sprog: Analytiske tilgange*. Andreas Candefors Stæhr & Kristine Køhler Mortensen (udg.). Frederiksberg: Samfundslitteratur:20-42.
- Pedersen, Inge Lise (2009): 500 års landbohistorie spejlet i talesproget – De danske dialekters død i fire akter. I: *Landbohistorisk Tidsskrift* 2009:2:41-70.
- Syv, Peder (1685): *Den Danske Sprog-Kunst eller Grammatica samt tilhæng om dette Sprogs Skrive-rigtighed med videre forklaring og Forsvar*. København (udgivet i: Henrik Bertelsen (1919): *Danske Grammatikere fra Midten af det syttende til Midten af det attende Aarhundrede*. Bd. III. København: Gyldendalske Boghandler, Nordisk Forlag:149-250).
- Sørensen, Viggo (2007): Det jyske skriftsprog – kontrafaktisk belyst. I: *Nordisk dialektologi og sociolingvistik*. Torben Arboe (red.). Århus: Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning:361-378. <<http://jysk.au.dk/publikationer/>>
- Thomsen, Rikke: <<https://www.facebook.com/rikkethomsenmusik/>>
- Aakjær, Jeppe (1911): *Af gammel Jehannes hans Bivelskistaarri. En bette Bog om stur' Folk*. København og Kristiania: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.